

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MANTIQUIY MASALALAR YECHISHGA O'RGATISH USULLARI

Umarova Hurriyat Farxodovna

Navoiy viloyati Zarafshon shahri

1-XTCHO'IDU maktabi

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada umumta'lim maktablarida boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy masalalar yechish orqali fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish xususida fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *mantiqiy masalalar, ko'nikma, Ilyustratsiya, qobiliyat*

Mantiqiy masalalar bolalarning tafakkurini shakllantirishda o'ta muhim hodisadir. Masalalarni yechish o'quvchilarda umumiy xulosadan aniq dalillarga o'tish ko'nikmasini hosil qilishga yordam beradi. Masalalarni yechish orqali bolalar fikrlashga va o'z xulosalarini asoslab berishga ham o'rganib oladilar. Va, albatta, masala yechish katta tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. U o'quvchilarda sabr-toqat, iroda, qat'iylik kabi insoniy fazilatlarining shakllanishiga zamin yaratadi. Mamlakatimiz iqtisodiyoti va madaniy hayoli haqidagi ko'rsatk ichlar ishlatilgan masalalar o'quvchilarning saviyasini oshiradi, o'z mamlakatiga nisbatan g'urur hissini uyg'otadi.

O'quvchilarda mantiqiy masala yechish ko'nikmalarini shakllantirish uchun o'ziga xos metodik usullardan foydalanish mumkin. Mantiqiy masalalarni tuzish va o'zlashtirishga doir usullarning ba'zi bir turlarini qarab chiqamiz.

1. Masalaning berilgan shartiga savol qo'yish va berilgan savolni o'zgartirish. Bu usullar berilgan sonlar va izlanayotgan son orasidagi bog'lanishlar haqidagi bilimlarni umumlashtirishga yordam beradi, chunki bunda bolalar ma'lum berilgan sonlar bo'yicha nimalarni bilish mumkinligi o'zlashtiradilar.

2. Berilgan savol bo'yicha masala shartini tuzish. Bunday mashqlarni bajarayotganda o'quvchilar izlanayotgan sonni topish uchun qanday berilgan sonlarga ega bo'lishi kerakligini aniqlaydilar. Bu ham berilgan son va izlanayotgan son orasidagi bog'lanishlar haqidagi bilimlarni umumlashtirishga olib keladi.

3. Sonli ma'lumotlarni tanlash yoki ularni o'zgartirish. Bunday mashqlar asosan o'quvchilarni real miqdorli munosabatlar bilan tanishtirish maqsadida xizmat qiladi.

4. O'xshash masala tuzish. Bir xil matematik strukturaga ega bo'lgan masalalar o'xshash masalalar deyiladi. O'xshash masalalarni o'quvchilar tomonidan tuzilishi turli hayotiy vaziyatlarda berilgan sonlar va izlanayotgan son orasidagi umumiy bog'lanishlarni aniqlashga yordam beradi.

5. Teskari masalalar tuzish. Teskari masalalar tuzish va yechishga doir masalalar miqdorlar orasidagi bog'lanishlarni o'zlashtirishga yordam beradi. Teskari masalalarni berilgan sodda masalaga nisbatan ham tuzish mumkin.

6. Ilyustratsiyaga qarab masala tuzish. Berilgan rasm, chizma yoki qisqa yozuvga qarab masalalar tuzishga doir mashqlar foydalidir. Ular masalani bolalar konkret vaziyatda ko'rishga yordam beradi.

7. Berilgan yechilishiga qarab masala tuzish. Masalalar yechish malakasini shakllanishiga masala yechilishiga nisbatan teskari deb atash mumkin. faqat raqamlar bo'lgan mashqlar yordam beradi. Bu masalani uning yechilishiga qarab tiklashdir.

8. Berilgan masalalarni ularga yaqin bo'lgan turdagi masalalarga almashtirish. Bir-biriga yaqin turdagi masalalar jumlasiga miqdorlar bir xil bog'liqlik bilan bog'langan masalalar kiradi.

O'quvchilar tanishadigan dastlabki mantiqiy masalalar tabiiyki bolalar uchun tushunarli bo'lishi kerak. Dastavval ishni mantiqiy sodd misollardan boshlab, so'ngra sodd mantiqiy masalalarga o'tish lozim:

Keyinroq esa sodd mantiqiy masalalarga o'tamiz. Yig'indini va qoldiqni topishga doir masalalar shunday masalalar jumlasiga kiradi. Bunday masalalar bilan yechishni tanishtirishni parallel olib borish maqsadga muvofiq.

Bunday mantiqiy masalalar quyidagi masalalar namuna bo'ladi:

1. 9 ta cho'pdan 3 tasining har biri 3 bo'lakka bo'linsa, jami cho'plar soni qancha bo'ladi?

2. Ikki xonali shunday son topingki, uni 7 ga ko'paytirib, chiqqan sondan 1 ayirilganda 90 hosil bo'lsin. Bu qanday son?

3. Bobo 56 yoshda, nabirasi 14 yoshda. Necha yildan keyin bobo nabirasidan ikki marta katta bo'ladi?

Mantiqiy masalalarning navbatdagi qiyinroq turi bu noma'lum qo'shiluvchini topishga doir masalalardir.

1. Palov tayyorlash uchun guruch va sabzi teng solinadi. Go'sht guruchdan 2 marta kam, yog' guruchdan 4 marta kam, piyoz esa guruchdan 8 marta kam solinadi. Agar 8 kg guruchdan palov tayyorlanmoqchi bo'linsa, ularning har biridan necha kilogramm sotib olish kerak?

2. Tarozining birinchi pallasida 3 ta bir xil handalak bor. Ikkinchi pallasiga shunday 1 ta handalak va 12 ta bir xil shaftolini qo'ysak, tarozi pallaslari tenglashadi. 1 ta handalak massasi nechta shaftolining massasiga teng?

3. Kompyuterda 1 dan 100 gacha bo'lgan sonlar yozilganda 7 raqamli tugmasi necha marta bosiladi?

Shundan so'ng syujetli masala yoki quyidagi mantiqiy masalalar yechiladi.

1. Anvar shunday dedi: «3 yildan keyin otamning yoshi menikidan 3 marta katta bo'ladi». Hozir Anvar 9 yoshda bo'lsa, otasi necha yoshda?

2. 2 nafar ishchi 2 soatda 2 ta kalit yasasa, 4 na far ishchi 4 soatda nechta kalit yasaydi?

3. Kurant soati bonglari soat necha bo'lsa, shuncha marta bong uradi. Bir sutkada kurant soati necha marta bong uradi?

4. Toshbaqa ertalab 17 metrli chuqurlikka tushib ketdi. Har kuni kunduzi 5 metrga ko'tariladi, kechasi esa 2 metrga sirg'alib pastga tushadi. Toshbaqa necha kunda chuqurlikdan chiqadi?

5. Bir cho'pon ikkinchisiga: «Agar sen menga bitta qo'yingni bersang, mening qo'yim senikidan ikki marta ko'p bo'ladi»,—dedi. Ikkinchisi birinchisiga: «Yaxshisi sen menga bitta qo'yingni ber. Shunda qo'yimiz teng bo'ladi», – dedi. Ularda nechtadan qo'y bo'lgan?

6. Qizi tug'ilganda onasi 24 yoshda edi. Hozir qizining yoshi onasining yoshidan ikki marta kichik. Hozir qizi necha yoshda?

7. Ikki va uch g'ildirakli velosipedlarning umumiy soni 5 ta, g'ildiraklari soni esa 12 ta. Ikki va uch g'ildirakli velosipedlarning har biri nechta?

Masala yechishni ongli va to'g'ri o'zlashtirish uchun quyidagi bosqichlarga amal qilish lozim:

1. Berilgan masalaning shartini diqqat bilan o'rganmay turib, hisoblashni boshlamaslik;

2. Masalani o'qib chiqib, uning savoliga alohida ahamiyat berishlik;

3. Masala shartiga qaytib, uni qisqacha yozish.

Bu masalalarni yechganda har bir amallarining nomini aytish va nima ma'lum, nima noma'lum, qanday topish yo'llarini o'quvchilar to'la idrok qilishi lozim. Ilg'or o'qituvchilar ishlarida o'quvchilarni mustaqil masalalar yechishga o'rgatishning bir qancha bosqichini ajratib ko'rsatish mumkin:

1-bosqich. Masala o'qituvchining yo'naltiruvchi savollari bo'yicha yechiladi va bu yechish doskada va daftarlarda bir vaqtda bajariladi.

2-bosqich. Masala sharti o'qituvchi rahbarligida tahlil qilinadi va yechish rejasi tuziladi. Yechishning o'zi doskaga yozilmaydi, og'zaki aytilmaydi ham, o'quvchilar esa uni mustaqil bajaradilar.

3-bosqich. O'qituvchi rahbarligida masala faqat analiz qilinadi. Yechish rejasi va yechishning o'zini o'quvchilar mustaqil bajarishadi.

4-bosqich. Masalani o'qituvchining hech bir yordamisiz mustaqil yechish.

O'quvchilarda masalalar yechish malakasini tarkib toptirishda ijodiy xarakterdagi mashqlarning ham muhim ahamiyati bor. Bunga quyidagilar kiradi:

1. Masalalarni har xil usullar bilan yechish.

2. Muammoli xarakterdagi masalalarni yechish.

3. Masalalar tuzishva ularni almashtirishga doir topshiriqlar.

Shuni ta'kidlash kerakki matematik masala ustida ishlash jarayonida shunga intilish kerakki, har bir masala bolalar uchun haqiqiy bilim manbai bo'lib qolsin. Buning uchun o'quvchining diqqatini masala shartidan tafakkurini va bilish qobiliyatlarini rivojlantiradigan darajada ko'proq ma'lumotlarni olishga yo'naltirish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ahmedov M., Mirzamuhammedova D. „Masalalar yechish metodikasi” „Boshlangʻich taʼlim” №6 2004 yil 42-44 bet
2. Boboyeva S.O. „Iqtidorli sinflarda masalalar yechish” Boshlangʻich taʼlim №3 1997 yil
3. Bozorova. M. Q, Norpoʻlatova. X.A, Olimov. Q. T “Taʼlimni faollashtiruvchi metodlar”. Oʻquv qoʻllanma. Termiz: 2011yil,
4. Bikbayeva N. U. “Boshlangʻich sinflarda matematika oʻqitish metodikasi”. Toshkent, “Oʻqituvchi”, 1996 yil
5. www.google.uz